

МАРУШЕВ А. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.147

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ ПРИМІЩЕНЬ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО БАНКРУТСТВА

Стаття присвячена дослідженню проблематики проведення слідчого огляду приміщення в процесі розслідування кримінального банкрутства. Відзначається необхідність проведення таких видів слідчого огляду, як: а) огляд приміщень, які не є місцем події; б) огляд предметів; в) огляд документів; г) огляд електронних носіїв інформації (комп'ютерів (системних блоків) і магнітних носіїв). Мета проведення слідчого огляду приміщень – виявлення та вилучення предметів і документів, що можуть бути речовими доказами у встановленні факту або обставин вчинення кримінального банкрутства. Слідчий огляд приміщень дозволяє слідчому з допомогою спеціаліста-економіста визначити та вилучити необхідну кількість документів фінансово-господарської діяльності підприємства для проведення судово-економічних експертиз.

***Ключові слова:** бухгалтерські документи, електронні носії інформації, кримінальне банкрутство, слідчий, слідчий огляд, слідчий огляд приміщень, огляд документів, судово-економічна експертиза, спеціаліст-економіст, тимчасовий доступ до речей і документів.*

Стаття посвящена исследованию проблематики проведения следственного осмотра помещения в процессе расследования криминального банкротства. Отмечается необходимость проведения таких видов следственного осмотра, как: а) осмотр помещений, не являющихся местом происшествия; б) осмотр предметов; в) осмотр документов; г) осмотр электронных носителей информации (компьютеров (системных блоков) и магнитных носителей). Цель проведения следственного осмотра помещений – обнаружение и изъятие предметов и документов, которые могут быть вещественными доказательствами в установлении факта или обстоятельств совершения криминального банкротства. Следственный осмотр помещений позволяет следователю с помощью специалиста-экономиста определить и изъять необходимое количество документов финансово-хозяйственной деятельности предприятия для проведения судебно-экономических экспертиз.

***Ключевые слова:** бухгалтерские документы, электронные носители информации, уголовное банкротство, следователь, следственный осмотр, следственный осмотр помещений, осмотр документов, судебно-экономическая экспертиза, специалист-экономист, временный доступ к вещам и документам.*

The article is devoted to the study of the problems of investigative inspection of premises in the process of investigation of criminal bankruptcy. It is noted the need for such types of investigative inspection: a) inspection of premises that are not the scene; b) inspection of objects; c) inspection of documents; d) inspection of electronic media (computers (system units) and magnetic media). The purpose of the

investigative inspection of the premises is the detection and seizure of objects and documents that can be material evidence of the fact or circumstances of the criminal bankruptcy. Investigative inspection of the premises allows the investigator for the help of a specialist economist to determine and remove the required number of documents of financial and economic activities of the enterprise for forensic economic examinations.

Key words: *accounting documents, electronic media, criminal bankruptcy, investigator, investigative inspection, investigative inspection of premises, inspection of documents, forensic and economic expertise, specialist economist, temporary access to things and documents.*

Вступ. На сучасному етапі економічного розвитку країни відзначається активізація злочинних посягань у сфері господарювання, що дозволяє визначити розробку та здійснення дієвих процесуальних та організаційних заходів щодо усунення кримінальних правопорушень в економіці та протидії організованій злочинності як одні з найважливіших пріоритетів сьогодення. Актуальність теми зумовлена ще тим, що проблема розслідування злочинів у сфері господарювання, а саме кримінального банкрутства є однією з найбільш складних у боротьбі з економічною злочинністю. Тому удосконалення процесуального порядку і тактики провадження слідчих (розшукових) дій, особливо слідчого огляду, і використання їхніх результатів у доказуванні є одним із пріоритетних завдань як кримінального процесуального права, так і криміналістики. Проте дослідження вузького спрямування щодо виявлення особливостей проведення слідчого огляду в процесі розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, належним чином не проводилися.

Загальним організаційно-тактичним аспектам проведення слідчого огляду або його окремим елементам приділяли увагу такі вчені-криміналісти: А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, В.О. Коновалова, В.С. Кузмічов, Н.І. Клименко, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.В. Тіщенко, І.Я. Фридман, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько та ін. Детальніше проблеми проведення слідчого огляду в кримінальному провадженні злочинів у сфері господарювання розглядали О.І. Барановський, В.В. Білоус, О.П. Бушан, О.В. Курман, В.В. Лисенко, А.Д. Марушев, Н.А. Потомська, С.С. Чернявський, В.М. Шевчук та ін.

Постановка завдання. Метою статті є подальший розвиток наукових положень і формулювання рекомендацій, впровадження яких у практичну діяльність слідчих органів дозволить підвищити ефективність підготовки і проведення слідчого огляду під час розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, а також сприятиме підвищенню професійної кваліфікації осіб, на яких покладено обов'язок провадити досудове розслідування. Відповідно до поставленої мети у роботі вирішується завдання виявити особливості провадження окремих видів слідчого огляду у кримінальних провадженнях зазначеної категорії злочинів.

Результати дослідження. Методичні рекомендації з розслідування злочинів, передбачених ст. 218-1, 219 й 220-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України), сьогодні, на наш погляд, недостатньо досліджені. Не є таємницею і те, що матеріальний збиток від кримінальних банкрутств по Україні обчислюється мільйонами гривень щорічно, але до кримінальної відповідальності притягуються лише одиниці. Слід зазначити, що поняття «кримінальне банкрутство» охоплює такі види злочинів: доведення банку до неплатоспроможності (віднесення банку до категорії неплатоспроможних) (ст. 218-1 КК України); доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); фальсифікацію фінансових документів і звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи (ст. 220-2 КК України).

Так, Б.М. Дердюк зазначає, що у ході досудового розслідування злочинів доволі розповсюдженими є ситуації, коли слідчому доводиться самому вибирати, яку саме процесу-

альну дію потрібно провести. У такому разі важливо визначити, чи зможе певна дія сприяти досягненню пізнавальної мети на тому або іншому етапі досудового розслідування. Правильний вибір процесуальної дії, необхідної в кожному конкретному випадку, сприятиме оптимізації процесу розслідування злочинів під час провадження кримінально-процесуальної діяльності [1, с. 173]. Ми цілком згодні з думкою автора, але слідчий повинен не тільки обрати процесуальну дію, а й з урахуванням слідчої ситуації спланувати і своєчасно провести комплекс послідовних процесуальних і слідчих (розшукових) дій, що дозволить уникнути таких негативних обставин, як знищення, приховування або виготовлення підроблених (фальсифікованих) документів.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить про те, що вагома частка доказової інформації вчинення злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, зосереджена в документах, які відображають господарську діяльність підприємства. Своєчасне вилучення й огляд саме цих документів дозволить виконати завдання кримінального судочинства. Вилучення бухгалтерських документів у кримінальному провадженні цих видів злочину можливе шляхом застосування процесуальних і слідчих (розшукових) дій. На це звертають увагу рекомендації Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, у яких визначається, що сторона кримінального провадження може витребувати й отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої главою 15 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2, п. 8]. Тобто, слідчий повинен спочатку застосувати усі заходи добровільного надання стороною документів або інших речей, які стосуються кримінального провадження, і тільки потім застосовувати процесуальні дії примусового характеру.

На наш погляд, до комплексу процесуальних дій у процесі розслідування кримінального банкрутства належать: а) захід забезпечення кримінального провадження – тимчасовий доступ до речей і документів; б) слідчий огляд, зокрема огляд приміщень, які не є місцем події, огляд предметів, огляд документів, огляд транспортних засобів; в) обшук.

Ми погоджуємося, що під час розслідування злочинів здійснюється відповідний комплекс процесуальних дій, серед яких особливе значення має тимчасовий доступ до речей і документів, оскільки саме цей захід забезпечення кримінального провадження надає можливість органам досудового розслідування ознайомитися з певними речами та документами, що містять відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин кримінального правопорушення, зробити їх копії й у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом вилучити їх (здійснити виїмку) [4, с. 150]. Але ця процесуальна дія, хоч і ефективна, дозволяє вилучати лише незначний перелік документів, а це звує можливістю слідчого щодо своєчасного проведення дослідження як окремого документа, так і сукупності документів для виявлення ознак матеріальної та інтелектуальної підробки. Тому своєчасне проведення окремих видів слідчого огляду в процесі розслідування кримінального банкрутства дозволяє уникнути «білих плям» у системі доказів у кримінальному провадженні.

У криміналістичній науковій літературі визначення огляду як слідчої (розшукової) дії у більшості випадків виокремлюють таку його ознаку, як безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, а також слідів злочину та інших речових доказів [6, с. 275].

За об'єктом дослідження науковці виділяють декілька видів слідчого огляду: 1) огляд місця події (місця злочину); 2) огляд трупа (зовнішній огляд трупа на місці його виявлення); 3) огляд предметів; 4) огляд документів; 5) огляд транспортних засобів; 6) огляд тварин; 7) огляд ділянок місцевості та приміщень, які не є місцем події; 8) освідування (огляд тіла живих осіб) [9, с. 202].

Найбільш вагоме значення в процесі розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, має своєчасне проведення таких видів слідчого огляду, як: а) огляд приміщень, які не є місцем події; б) огляд предметів; в) огляд документів; г) огляд електронних носіїв інформації (комп'ютерів (системних блоків) і магнітних носіїв (накопичувачів

на жорстких і гнучких магнітних дисках, компакт-дисків, DVD-дисків, ZIP, флеш-пам'яті, дискет тощо).

Загальною метою перерахованих видів слідчих оглядів можна визначити виявлення та вилучення предметів і документів, що можуть бути речовими доказами у встановленні факту або обставин вчинення кримінального банкрутства. Тобто, у процесі проведення слідчого огляду згідно зі ст. 237 КПК України слідчий має можливість проводити пошук матеріальних слідів злочину, вилучити їх і досліджувати. Визначення об'єктів (предметів) пошуку в процесі проведення слідчого огляду приміщень на досудовому слідстві злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, суттєво впливає на можливість своєчасного отримання доказової інформації і подальше проведення експертних досліджень (наприклад, вилучені бухгалтерські документи дають можливість призначити судово-економічну експертизу).

До предметів, які підлягають виявленню, а потім вилученню в процесі проведення слідчого огляду, належать:

- 1) незаконно списане технологічне обладнання, що призвело до критичного погіршення фінансового стану підприємства та зберігається в інших місцях;
- 2) транспортні засоби, що враховувалися як активи підприємства-боржника;
- 3) товари та інші матеріальні цінності, що приховуються від кредиторів;
- 4) готівкові кошти та інші коштовні цінності, що були отримані внаслідок вчинення умисних дій із доведення підприємства до банкрутства або стійкої фінансової неплатоспроможності;
- 5) електронні носії інформації про господарську діяльність підприємства;
- 6) документи як речові докази.

До приміщень, що підлягають слідчому огляду в процесі розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, належать: а) промислові приміщення (цехи з виробництва продукції); б) приміщення зберігання (склади готової продукції, склади зберігання напівфабрикатів, склади зберігання сировини); в) приміщень апарату бухгалтерії: матеріальний відділ (облік і контроль за наявністю і рухом товарно-матеріальних цінностей і основних засобів), розрахунковий відділ (контроль праці та заробітної плати, а також розрахунки з органами соціального забезпечення, бюджетом тощо), виробничий відділ (простежує всі витрати основного і допоміжного виробництва, калькулює собівартість продукції, складає звітність про витрати на виробництво і собівартість продукції), каса підприємства; в) приміщення архіву підприємства; г) службові приміщення керівників підприємства та головного бухгалтера тощо.

У процесі проведення слідчого огляду приміщення слідчий здійснює, зазвичай, декілька одночасних оглядів. Аналіз способів вчинення цих злочинів дозволяє зробити висновок, що вчинення злочинних дій обов'язково маскується під «законну господарську операцію», і на її підтвердження складається фіктивний документ. Послідовне проведення таких господарських операцій зумовлює «стійку фінансову неспроможність» суб'єкта господарювання виконати свої зобов'язання перед державою, кредиторами, юридичними та фізичними особами. У процесі проведення слідчого огляду приміщень апарату бухгалтерії слідчий виявляє бухгалтерські документи на паперовому носії і проводить попередній огляд (дослідження): 1) з метою виявлення ознак матеріальної або інтелектуальної підробки бухгалтерських документів; 2) з метою визначення доказової інформації, зафіксованої у документі або у декількох документах, які відображають здійснення незаконної фінансово-господарської операції; 3) з метою виявлення і вилучення необхідної кількості бухгалтерських документів для проведення судово-економічних експертиз. Такими документами насамперед є: а) бухгалтерські документи, що підтверджують правомірність відчуження майна (активів підприємства-боржника): книга записів закладів; повідомлення банку про надання позичальником закладеного майна в оренду, прибутково-видаткові документи про відчуження закладеного майна, інвентаризаційні акти на списання або пошкодження майна, акт ліквідації основних засобів з описанням причин ліквідації; відомість амортизаційних нарахувань (перевіряється правильність застосування норм амортизаційних нарахувань), накладна на оприбуткування

придатних матеріалів, акт оцінки зношених основних засобів, заява особи про придбання інвентарного об'єкта, прибутковий касовий ордер про сплату в касу підприємства вартості придбаного об'єкта тощо; б) документи, що безпосередньо підтверджують рух грошових коштів (виписки банку з розрахункового рахунку підприємства про наявність і рух коштів за певний період із розшифровкою підстав платежу й одержувачів коштів, фінансові документи підприємств, що підтверджують прибуття та витрачання грошових коштів на розрахункових рахунках (платіжні доручення, меморіальні ордери, виписки про рух грошових коштів, видатковий касовий ордер банку та інші документи, пов'язані з перетворенням грошових коштів на готівку); в) документи, які відображають процедуру погашення зобов'язань боржником: ордер-розпорядження банку про списання засобів із рахунку позичальника або платіжне доручення про сплату боргу, додаткова угода про пролонгацію строків кредитного договору та збільшення процентних ставок за кредит у разі неповернення кредиту (процентів) у строк; листи про неможливість виконання зобов'язань тощо [8, с. 177]. Ефективне розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, немислиме без дослідження документів. Тому одне з основних завдань на початку досудового розслідування – це виявлення, огляд, вилучення і забезпечення схоронності документів бухгалтерського обліку та інших носіїв інформації.

Ми згодні, що робота з документами у справах зазначеної категорії злочинів є складовою частиною методики розслідування, обсяг і напрямок такого дослідження документів визначаються завданням розслідування, тим, що повинно бути встановлене і доведене у справі. Тому робота слідчого з документами допомагає йому вирішувати багато завдань, які виникають у процесі розслідування, дає можливість з'ясування обстановки злочину, характеру й особливостей виробничого процесу, операцій, що здійснюються під час певної господарської діяльності, одержання потрібних доказів [3, с. 219].

У процесі проведення слідчого огляду приміщень, окрім огляду паперових носіїв бухгалтерської інформації, виникає необхідність у проведенні огляду електронних носіїв, на яких зосереджені господарсько-бухгалтерські відомості. Ми згодні, що такими носіями можуть виступати: 1) зовнішні фізичні носії пам'яті електронно-обчислювальної машини (ЕОМ) (жорсткий диск HDD, SDD; дискові носії CD, DVD, Blue-Ray-диски, дискети; USB-диски); 2) оперативний запам'ятовуючий пристрій ЕОМ (скорочено – ОЗП); 3) ОЗП периферійних пристроїв (наприклад, принтер, у пам'яті якого знаходяться документи у «черзі друку»); 4) ОЗП пристроїв зв'язку тощо [5, с. 185].

На наш погляд, у процесі проведення слідчого огляду приміщень електронні носії інформації можуть бути оглянуті, їх вміст може бути скопійовано або роздруковано на паперові носії. Але якщо є достатні підстави, електронні носії інформації можуть бути вилучені.

Ми підтримуємо авторів, які зазначають, що огляд і попереднє дослідження електронних документів у більшості випадків потребують вилучення фізичних носіїв інформації, на яких такі документи розміщено. Втім, не можна не погодитися з думкою науковців про те, що у випадках, коли вилучення носія інформації може унеможливити подальшу законну діяльність підприємства, організації, більш доцільним є створення побайтової копії такого носія інформації (створення його образу) за допомогою спеціального програмного забезпечення [7, с. 38].

Очевидно, що в процесі проведення слідчого огляду приміщення, де планується вилучення бухгалтерських і електронних документів, копіювання з електронних носіїв інформації або вилучення носіїв інформації, що є структурною частиною ЕОМ (наприклад, HDD-дисків), необхідна допомога спеціаліста. До участі в огляді необхідно залучити: спеціаліста-економіста, спеціаліста з експлуатації програмних засобів, спеціаліста зі створення програм для ЕОМ, спеціаліста-інженера з технічної експлуатації та ремонту ЕОМ.

Своєчасне залучення спеціаліста-бухгалтера до участі у слідчій дії дозволяє слідчому уникнути помилок під час виявлення, закріплення і вилучення документів, які містять відомості про суть і характер досліджуваних господарських операцій, на підставі яких можна дати правову оцінку вчиненим діям.

Участь спеціаліста-економіста у слідчих діях направлена на допомогу слідчому щодо: виявлення документів, що характеризують вчинення незаконних господарських операцій; визначення можливих місць знаходження бухгалтерських документів, які мають значення для справи; установлення документів, доброякісність яких викликає сумніви, особливо документів, що мають матеріальні та інтелектуальні ознаки підробки; установлення значення виявлених бухгалтерських документів або окремих їх частин для справи або для подальшого дослідження; визначення обсягу і кількості вилучення відповідних бухгалтерських документів, необхідних для їх подальшого дослідження (техніко-криміналістичного дослідження, економічних експертиз); визначення кола посадових осіб, до компетенції яких належить оформлення відповідних бухгалтерських документів щодо здійснення господарських операцій; надання рекомендацій щодо збереження вилучених документів; роз'яснення порядку документообігу в певній організації, а також характеру і специфіки документального оформлення та відображення в бухгалтерському обліку досліджуваних у справі господарських операцій.

Допомога спеціаліста-економіста у своєчасному огляді і вилученні документів дозволяє запобігти можливому знищенню підозрюваними особами документів або внесення в них змін, які дозволяють приховати сліди протиправних дій. Огляд документів слідчим за участю спеціаліста-економіста дозволяє одержати своєчасну інформацію про стан справ на підприємстві чи установі, стан обліку і звітності та різні відомості, необхідні для успішного розслідування справи. Крім того, ці відомості сприяють одержанню уявлення про особливості бухгалтерського обліку на підприємстві і дозволяють скласти зразкову схему документообігу, щоб визначити обсяг документів і місце їх перебування для подальшого вилучення.

Оглядаючи окремі документи, спеціаліст-економіст звертає увагу слідчого на ту частину їх змісту, що має значення для справи, допомагає виявити недоброякісні документи і правильно зафіксувати це в протоколі огляду. Водночас спеціаліст-економіст може надати істотну допомогу слідчому у підготовці до допиту обвинувачених або свідків, які є бухгалтерськими працівниками чи матеріально-відповідальними особами. Ця категорія осіб має гарні знання бухгалтерського обліку й особливостей його ведення у окремих галузях господарювання, що може ввести слідчого в оману щодо їх реальної ролі у вчиненні злочину.

Аналіз слідчої практики свідчить про те, що в процесі розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, слідчому необхідно встановлювати місця приховування матеріальних цінностей (технологічного обладнання, товарів тощо). Зазвичай, це приміщення, які були орендовані на ім'я інших приватних осіб (приватні гаражі у гаражних кооперативах, складські приміщення інших підприємств, не пов'язаних комерційними зв'язками з підприємством-банкрутом, тощо), у яких необхідно проводити слідчий огляд.

Плануючи слідчий огляд таких приміщень, слідчий повинен враховувати, що не завжди особи, у володінні яких знаходяться ці приміщення, добровільно нададуть дозвіл на проведення огляду. Тому треба заздалегідь подбати про отримання ухвали від слідчого суду на огляд того чи іншого приміщення, щоб уникнути приховування матеріальних цінностей або знищення документів господарської діяльності підприємства-банкрута.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що застосування огляду приміщення як самостійної слідчої (розшукової) дії у процесі розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальним банкрутством, дозволяє слідчому своєчасно оглянути і здійснити вилучення речових доказів, матеріальних цінностей і документів фінансово-господарської діяльності підприємства, які можуть знаходитися в певному приміщенні і мають доказове значення. Особливу увагу в процесі проведення огляду приміщень слід приділяти виявленню списаних, але ще придатних до експлуатації основних засобів, списаних матеріальних цінностей, документів, на підставі яких здійснюється господарська діяльність підприємства (документів, що містять інформацію, яка подається органам державної влади, банкам, кредиторам з метою одержання дотацій, кредитів чи пільг щодо податків; документів, що містять завідомо неправдиву інформацію про фінансову неспроможність виконання вимог із боку кредиторів або зобов'язань перед бюджетом; фальсифікованих документів, які відображають

господарську чи фінансову діяльність; документів, у яких подані відомості створюють оманливе враження про фінансовий стан підприємства або приховують стійку фінансову неспроможність суб'єкта господарювання), електронних носіїв інформації тощо. Під час вилучення і дослідження носіїв інформації особливу увагу слід звертати на ноутбуки і комп'ютери, пам'ять яких містить велику кількість важливої інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства-банкрута (різноманітні договори про безпідставну передачу майна, первинні документи бухгалтерського обліку про виплати грошових сум, отримані доходи, створення та ліквідацію філій і дочірніх фірм тощо). Слідчий огляд приміщень дозволяє слідчому з допомогою спеціаліста-економіста визначити й вилучити необхідну кількість документів фінансово-господарської діяльності підприємства для проведення судово-економічних експертиз.

Список використаних джерел:

1. Дердюк Б.М. Співвідношення огляду з іншими слідчими (розшуковими) діями. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Вип. 2. С. 173–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rjuv_2015_2_39.
2. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.
3. Калініна І.В. Завдання слідчого огляду документів у справах про господарські злочини, пов'язані з підробленням документів. Митна справа. 2011. № 4 (76). Ч. 2. С. 215–221.
4. Капустіна М.В. Тимчасовий доступ до речей і документів: проблеми унормування та застосування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. № 5. С. 92–99.
5. Коваленко А.В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 1. С. 182–191.
6. Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.
7. Одерій О.В., Корона С.О., Самойлов С.В. Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів. Донецьк, 2010. 88 с.
8. Чернявський С.С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 175–178.
9. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підручник. Київ: Ін Юре, 2010. 496 с.

